അർമേനിയൻ സഭ

വർഗീസ് ജോൺ തോട്ടപ്പുഴ

ക്രൈസ്തവസഭയുടെ ചരിത്രത്തിലെ സുപ്രധാനമായ വഴിത്തിരിവിനെയാണ് അർമേനിയാ രാജ്യവും അർമേനിയൻ സഭയും സൂചിപ്പിക്കുന്നത്. ലോകചരിത്രത്തിൽ അറിയപ്പെടുന്ന ആദ്യത്തെ ക്രൈസ്തവ രാജ്യമാണ് അർമേനിയാ. എ.ഡി. 301–ൽ ക്രൈസ്തവ സഭ അർമേനിയായുടെ ഔദ്യോഗിക മതമായിത്തീർന്നു. എ.ഡി. 313–ൽ ക്രൈസ്തവസഭയെ റോമാസാമ്രാജ്യത്തിലെ ഔദ്യോഗിക മതമായി പ്രഖ്യാപിക്കുന്നതിനും 12 വർഷം മുമ്പാണിതെന്നുള്ള വസ്തുത ശ്രദ്ധേയമാണ്.

പഴയ സോവിയറ്റ് യൂണിയനിൽ ട്രാൻസ്–കൊക്കേഷ്യൻ പ്രദേശത്തെ (കരിങ്കടലിനും കാസ്പിയൻ കടലിനും ഇടയ്ക്കുള്ള ഭൂപ്രദേശത്തിന്റെ തെക്കുഭാഗം) ഒരു റിപ്പബ്ലിക്കായിരുന്നു ആധുനിക അർമേനിയാ. 1991 സെപ്റ്റംബർ 21–ന് ഇതൊരു സ്വതന്ത്രരാജ്യമായി. യെരവാൻ ആണ് തലസ്ഥാനം. വിസ്തീർണ്ണം 29800 ചതുരശ്ര കിലോമീറ്റർ. 40 ലക്ഷത്തിലധികം വരുന്ന ജനങ്ങളിൽ ബഹുഭൂരിപക്ഷവും ഓറിയന്റൽ ഓർത്തഡോക്സ് സഭാകുടുംബത്തിൽപെടുന്ന അർമേനിയൻ അപ്പോസ്തോലിക് ഓർത്തഡോക്സ് സഭയിലെ അംഗങ്ങളാണ്. അർമേനിയൻ ഗ്രിഗോറിയൻ സഭയെന്നും ഇത് അറിയപ്പെടുന്നു. ലോകമെങ്ങും ആകെയുള്ള 70 ലക്ഷം അർമേനിയൻ സഭാംഗങ്ങളിൽ പകുതിയിലേറെപ്പേരും അർമേനിയായിൽ തന്നെ വസിക്കുന്നു. ജോർജിയാ, അസർബൈജാൻ, ടർക്കി, ഇറാൻ എന്നിവയാണ് അയൽരാജ്യങ്ങൾ. ടർക്കിയുടെ വടക്കുകിഴക്കുഭാഗവും ഇറാന്റെ വടക്കു പടിഞ്ഞാറു ഭാഗവും പുരാതന അർമേനിയായുടെ ഭാഗമായിരുന്നു. മുസ്ലിം ഭൂരിപക്ഷ രാജ്യങ്ങളായ ടർക്കിയിലും ഇറാനിലും അസർബൈജാനിലും ഇന്നും അർമേനിയൻ സഭയാണ് ഏറ്റവും വലിയ ക്രൈസ്തവ സഭാവിഭാഗം. നോഹയുടെ പുത്രനായ യാഫേത്തിന്റെ പിൻഗാമികളാണ് തങ്ങളെന്ന് അർമേനിയാക്കാർ അവകാശപ്പെടുന്നു. നോഹയുടെ പെട്ടകം ഉറച്ച അറാറാത്ത് പർവ്വതം (Mt.Ararat) പുരാതന അർമേനിയായുടെ ഭാഗമായിരുന്നു. ഇപ്പോൾ അർമേനിയാ–ടർക്കി അതിർത്തിയിൽ ഇറാന്റെ ഭാഗത്താണ് ഈ പർവ്വതം. അസർബൈജാനിലെ നഗോർണോ–കരാബാക്ക് അർമേനിയൻ ഭൂരിപക്ഷ പ്രദേശമാണ്. മറ്റ് അയൽരാജ്യങ്ങളിലും ഭാരതം ഉൾപ്പെടെ ലോകത്തിന്റെ വിവിധ ഭാഗങ്ങളിലും അർമേനിയാക്കാരുണ്ട്.

ക്രിസ്തുമതത്തിന്റെ ആരംഭകാലത്തു തന്നെ അർമേനിയായിൽ സുവിശേഷമെത്തി. അർമേനിയൻ പാരമ്പര്യമനുസരിച്ച് അവരുടേത് ഒരു അപ്പോസ്തോലിക സഭയാണ്. വി. തദ്ദായി (AD 43-66), വി.ബർത്തലോമിയോ (AD 60-68) എന്നീ അപ്പോസ്തോലന്മാർ അർമേനിയായിൽ സുവിശേഷമറിയിച്ചുവെന്ന് വിശ്വസിക്കപ്പെടുന്നു. ഉത്ഥാനം ചെയ്ത മശിഹാ തന്നെ ഒരിക്കൽ അവരുടെ ഇടയിൽ പ്രത്യക്ഷനായി എന്നൊരു വിശ്വാസവും അർമേനിയാക്കാർക്കുണ്ട്. അപ്പോസ്തോലന്മാരുടെ സുവിശേഷ പ്രവർത്തനങ്ങളുമായി ബന്ധപ്പെട്ട വിശുദ്ധ സ്ഥലങ്ങൾ ഇന്നും തെക്കു കിഴക്കൻ അർമേനിയായിലുണ്ട്. മാകു (ഇന്ന് ഇറാന്റെ വടക്കു പടിഞ്ഞാറു ഭാഗം), അൽബാക്ക് (അർമേനിയായുടെ തെക്കു കിഴക്ക് ഭാഗം) എന്നീ സ്ഥലങ്ങളിലുള്ള പുരാതന ദൈവാലയങ്ങളിൽ അപ്പോസ്തോലന്മാരുടേതെന്ന് വിശ്വസിക്കപ്പെടുന്ന കബറിടങ്ങളുണ്ട്. ആദ്യത്തെ മൂന്ന് നൂറ്റാണ്ട് കാലത്ത് അർമേനിയൻ ക്രൈസ്തവർ പല പീഡനങ്ങളും സഹിക്കേണ്ടിവന്നു. എ.ഡി. 110, 240, 287 എന്നീ വർഷങ്ങളിൽ ക്രൈസ്തവർ ശക്തമായ പീഡനങ്ങൾക്ക് വിധേയമായി.

വിശുദ്ധ ഗ്രീഗോറിയോസ് പാർതെവ് ലൂസാവൊറിച്ച് (St. Gregory the Illuminator AD 239-325) എ.ഡി. 301–ൽ അർമേനിയായിലെ തിരിദാത്തസ് മൂന്നാമൻ രാജാവിനെയും ജനങ്ങളെയും ക്രിസ്ത്യാനികളാക്കിയതോടെ ക്രൈസ്തവ സഭ ഔദ്യോഗിക മതവും അർമേനിയാ ആദ്യത്തെ ക്രൈസ്തവ രാജ്യവുമായിത്തീർന്നു. അതുകൊണ്ട് വി. ഗ്രിഗോറിയോസ് 'അർമേനിയായുടെ കാവൽ പരിശുദ്ധ'നായി അറിയപ്പെടുന്നു. ഉടനെ തന്നെ അദ്ദേഹം മെത്രാനാകുകയും അന്നത്തെ തലസ്ഥാനമായ വഗർഷപ്പാത്ത് എന്ന സ്ഥലത്ത് എ.ഡി. 302–ൽ ഒരു കത്തീഡ്രൽ സ്ഥാപിക്കുകയും ചെയ്തു. എച്ച്മിയാഡ്സിൻ (Saint Etchmiadzin) എന്നാണ് ഈ സ്ഥലത്തിന്റെ ഇപ്പോഴത്തെ പേര്. "ഏക ജാതൻ താഴേക്കിറങ്ങിവന്നു" എന്നാണ് ഈ സ്ഥലപ്പേരിന്റെ അർത്ഥം. യെരവാനു വളരെ അടുത്തുള്ള ഈ സ്ഥലം എ.ഡി. 485 വരെയും പിന്നീട് എ.ഡി. 1441 മുതൽ ഇന്നുവരെയും സഭയുടെ ആസ്ഥാനമാണ്. എ.ഡി. 315–ൽ ജോർജിയായിലും കൊക്കേഷ്യൻ അൽബേനിയായിലും (ഇന്നത്തെ അസർബൈജാൻ) അർമേനിയൻ സഭ സുവിശേഷ പ്രവർത്തനം ആരംഭിച്ചു.

അർമേനിയൻ സഭയുടെ മെത്രാൻ സ്ഥാനം ആദ്യം വി. ഗ്രിഗറിയുടെ കുടുംബത്തിൽ തന്നെ നിലനിന്നു. എ.ഡി. 352–ൽ മെത്രാനായ നർസായി (നാർസെസ്) 363–ൽ 'കാതോലിക്കോസ്'എന്ന സ്ഥാനപ്പേരു സ്വീകരിച്ചു. (അഞ്ചാം നൂറ്റാണ്ടിലാണ് അർമേനിയൻ സഭാദ്ധ്യക്ഷൻ ഈ സ്ഥാനപ്പേരു സ്വീകരിച്ചതെന്നും അഭിപ്രായമുണ്ട്). സഭയുടെ പുരോഗതിക്കായി പല നടപടികളും സ്വീകരിച്ച ഇദ്ദേഹം എ.ഡി. 373–ൽ വധിക്കപ്പെട്ടു. ഇതേ തുടർന്ന് കുറച്ചു കാലം പേർഷ്യൻ രാജാക്കന്മാർ അർമേനിയൻ സഭയെ പീഡിപ്പിച്ചു. എ.ഡി. 387–ൽ ബൈസന്റയിൻ–പേർഷ്യൻ സാമ്രാജ്യങ്ങളിലായി അർമേനിയാ വിഭജിക്കപ്പെട്ടു.

മഹാനായ ഇസഹാക്ക് കാതോലിക്കായുടെ കാലത്ത് (387–439) എ.ഡി. 406–നോടടുത്ത് വി. മെസ്രോബ് (St. Mesrob Meshtotz) അർമേനിയൻ ഭാഷയ്ക്ക് സ്വന്തമായ ഒരു അക്ഷരമാലയുണ്ടാക്കി. ബൈബിളും സഭാപിതാക്കന്മാരുടെ കൃതികളും അർമേനിയൻ ഭാഷയിലേക്കു തർജമ ചെയ്യുന്നതിനും അർമേനിയൻ ആരാധനാ ക്രമത്തിനും സാഹിത്യത്തിനും തുടക്കം കുറിക്കുന്നതിനും ഇത് ഇടയാക്കി. എ.ഡി. 485–ൽ കാതോലിക്കേറ്റിന്റെ

ആസ്ഥാനം പുതിയ തലസ്ഥാനമായ ഡ്വിൻ എന്ന സ്ഥലത്തേക്കു മാറ്റി; 927 വരെ അവിടെ തുടർന്നു.

നിഖ്യാ സുന്നഹദോസിൽ (എ.ഡി. 325) അർമേനിയൻ സഭയുടെ രണ്ട് പ്രതിനിധികൾ സംബന്ധിച്ചിരുന്നു. തുടർന്നുള്ള രണ്ട് പൊതു സുന്നഹദോസുകളിൽ (എ.ഡി. 381, 431) സംബന്ധിച്ചില്ലെങ്കിലും അതിന്റെ തീരുമാനങ്ങളെ അംഗീകരിച്ചിരുന്നു. കൽക്കദോൻ സുന്നഹദോസിലും (എ.ഡി. 451) അർമേനിയൻ സഭയുടെ പ്രതിനിധികൾ സംബന്ധിച്ചിരുന്നില്ല. എ.ഡി. 506–ലെ ഡ്വിൻ സുന്നഹദോസ് കൽക്കദോൻ സുന്നഹദോസ് നിശ്ചയങ്ങളെ തള്ളിക്കളഞ്ഞു. അർമേനിയൻ കാതോലിക്കാ പാപ്കെൻ (490 – 516) അദ്ധ്യക്ഷത വഹിച്ച ഈ സുന്നഹദോസിൽ ജോർജിയൻ കാതോലിക്കാ ഗബ്രിയേലും (502 – 510) അൽബേനിയൻ സഭയുടെ മെത്രാന്മാരും സംബന്ധിച്ചിരുന്നു. ജോർജിയൻ കാതോലിക്കാ കിറിയോൻ ഒന്നാമന്റെ (595 – 610) കാലത്ത് 607–ൽ ജോർജ്ജിയൻ സഭ കൽക്കദോൻ സുന്നഹദോസ് അംഗീകരിച്ചു. ഇതോടെ അർമേനിയൻ– ജോർജ്ജിയൻ സഭകൾ തമ്മിൽ വേർപിരിഞ്ഞു. ജോർജ്ജിയൻ സഭ ഇന്ന് ബൈസന്റയിൻ ഓർത്തഡോക്സ് സഭാ കുടുംബത്തിൽ പെടുന്നു.

അർമേനിയൻ സഭയുടെ ചരിത്രവുമായി അഭേദ്യമായി ബന്ധപ്പെട്ടതാണ് അൽബേനിയൻ സഭയുടെ ചരിത്രവും. കാസ്പിയൻ കടലിന്റെ പടിഞ്ഞാറെ തീരത്ത് ഇന്നത്തെ അസർബൈജാന്റെ വടക്കു കിഴക്കു ഭാഗവും ദാഗസ്ഥാന്റെ തെക്കുഭാഗവും ചേർന്ന രാജ്യമായിരുന്നു കൊക്കേഷ്യൻ അൽബേനിയാ അഥവാ കാസ്പിയൻ അൽബേനിയാ. (ബാൽക്കൻ പ്രദേശത്ത് ഗ്രീസിന് സമീപത്തായി അൽബേനിയ എന്ന പേരിൽ മറ്റൊരു രാജ്യമുണ്ട്). എ. ഡി. ഒന്നാം ശതകത്തിൽ തന്നെ അപ്പോസ്തോലനായ വി. ബർത്തലോമിയോയും ശിഷ്യന്മാരും അൽബേനിയായിൽ സുവിശേഷമറിയിച്ചുവെന്നു വിശ്വസിക്കപ്പെടുന്നു. വി. ഗ്രിഗോറിയോസ് ലൂസാവൊറിച്ച് എ. ഡി. 315 നോടടുത്ത് അൽബേനിയായിൽ സുവിശേഷ പ്രവർത്തനങ്ങൾ നടത്തി. എ. ഡി. 457–ൽ ക്രൈസ്തവ സഭ അൽബേനിയായിലെ ഔദ്യോഗിക മതമായി. എ. ഡി. 552–ൽ അൽബേനിയൻ സഭാതലവനായ അബ്ബാസ് മെത്രാൻ (551 –595) 'കാതോലിക്കോസ്' (Catholicos of Aghvan, Artsakh and Utik) എന്ന സ്ഥാനപ്പേര് സ്വീകരിച്ചു. അർമേനിയൻ കാതോലിക്കാ നർസെസ് II (548–557) ആണ് ഇദ്ദേഹത്തെ വാഴിക്കുകയും അൽബേനിയൻ കാതോലിക്കേറ്റിന് കാനോനിക അധികാരങ്ങൾ നൽകുകയും ചെയ്തത്. എട്ടാം ശതകത്തിന്റെ ആരംഭകാലത്തെ അറബി ആക്രമണത്തോടെ സഭ ക്ഷയിച്ചു തുടങ്ങി. അനേകരെ നിർബന്ധിച്ച് ഇസ്ലാം മതത്തിൽ ചേർത്തു. ഇതേ തുടർന്ന് അൽബേനിയൻ സഭ, അർമേനിയൻ സഭയിലെ സ്വയം ഭരണാവകാശമുള്ള ഒരു വിഭാഗമായിത്തീർന്നുവെന്നു പറയാം. 19–ാം ശതകത്തിന്റെ ആരംഭത്തോടെ അൽബേനിയൻ കാതോലിക്കേറ്റിന്റെ പ്രാധാന്യം കുറഞ്ഞു തുടങ്ങി. കാതോലിക്കാ സ്ഥാനം 1815 ൽ അർമേനിയൻ സഭയിലെ മെത്രാപ്പോലീത്താ പദവിയിലേക്കും 1828 ൽ മെത്രാൻ പദവിയിലേക്കും തരം താഴ്ത്ത പ്പെട്ടു. റഷ്യൻ ഗവൺമെന്റ് 1836–ൽ അൽബേനിയൻ സഭയും കാതോലിക്കേറ്റും നിർത്തലാക്കുകയും പൂർണമായും അർമേനിയൻ സഭയുടെ ഭാഗമാക്കുകയും ചെയ്തു.

അർമേനിയൻ സഭ, സുറിയാനി സഭയുമായി നൂറ്റാണ്ടുകളായി വി. കുർബ്ബാനസംസർഗമുള്ള സഭയാണ്. വി. യാക്കോബ് ബുർദാനയുടെ കാലത്ത് പൗരസ്ത്യ മെത്രാപ്പോലീത്തായായിരുന്ന അഹൂദെമ്മെയ്ക്ക് (559–575) എപ്പിസ്ക്കോപ്പാ സ്ഥാനം നൽകിയത് അർമേനിയൻ കാതോലിക്കാ ക്രിസ്റ്റഫർ I (539–545) ആയിരുന്നത്രെ. എ.ഡി. 726–ൽ കൂടിയ സുന്നഹദോസ് അർമേനിയൻ–സുറിയാനി സഭകൾ തമ്മിലുള്ള ബന്ധം ഉറപ്പിച്ചു. ആന്റിലിയാസിലെ സാറെ I പയാസാലിയാൻ കാതോലിക്കായുടെ സ്ഥാനാരോഹണ ശുശ്രൂഷയിൽ (1956 ജൂലൈ 22) ബെയ്റൂട്ടിലെ യാക്കോബ് മാർ സേവേറിയോസ് മെത്രാപ്പോലീത്താ (പിന്നീട് പ. യാക്കോബ് III പാത്രിയർക്കീസ്) രണ്ട് അർമേനിയൻ ബിഷപ്പുമാരോടൊപ്പം സഹകാർമ്മികത്വം വഹിച്ചു.

വിശുദ്ധ നാടുകളിൽ ക്രൈസ്തവ സഭയുടെ ആരംഭകാലത്തുതന്നെ അർമേനിയൻ സാന്നിദ്ധ്യമുണ്ടായിരുന്നു. മൂന്നാം നൂറ്റാണ്ടിൽ ജറുസലേമിൽ അർമേനിയൻ മെത്രാനുണ്ടായിരുന്നതായി തെളിവുണ്ട്. നാലാം നൂറ്റാണ്ടു മുതൽ ജറുസലേമിൽ അർമേനിയാക്കാർ തീർത്ഥാടകരായി വരികയും പലരും അവിടെ വാസമുറപ്പിക്കുകയും ചെയ്തു. അഞ്ചാം നൂറ്റാണ്ടിൽ ഇവരുടെ മെത്രാന് "പാത്രിയർക്കീസ്" എന്ന പദവി നൽകി. ജറുസലേമിലെ ബൈസന്റയിൻ (ഗ്രീക്ക്) പാത്രിയർക്കേറ്റ് കൽക്കദോൻ സുന്നഹദോസ് അംഗീകരിച്ചതിനെ തുടർന്നാണത്രെ ജറുസലേമിലെ അർമേനിയൻ പാത്രിയർക്കേറ്റ് സ്ഥാപിതമായത്. അബ്രഹാം (638–669) ആണ് ജറുസലേമിലെ അറിയപ്പെടുന്ന ആദ്യത്തെ അർമേനിയൻ പാത്രിയർക്കീസ്. ഖലീഫാ ഒമാർ ഇബ്ൻ ഇൽ ഖത്താബ് ഇദ്ദേഹത്തിന് ഔദ്യോഗിക അംഗീകാരം നൽകി. ജറുസലേമിലെ സർഗീസ് പാത്രിയർക്കീസിന്റെ കാലത്ത് (1281 –1313) അർമേനിയൻ കാതോലിക്കേറ്റിൽ നിന്ന് സ്വതന്ത്രമായി പ്രവർത്തിക്കുന്നതിന് ഈജിപ്റ്റ് സുൽത്താൻ എ.ഡി. 1311–ൽ ജറുസലേം പാത്രിയർക്കേറ്റിന് അനുവാദം നൽകി.

റോമൻ (ബൈസന്റയിൻ)–പേർഷ്യൻ സാമ്രാജ്യങ്ങൾ തമ്മിലുള്ള ശത്രുത അർമേനിയായെ കാര്യമായി ബാധിച്ചു. എ.ഡി. 640–885 കാലത്ത് അർമേനിയാ അറബികളുടെ ഭരണത്തിലായി. ബാഗ്രറ്റൈഡ് രാജവംശത്തിന്റെ കാലത്ത് (എ.ഡി. 885–1045) അർമേനിയാ സ്വാതന്ത്ര്യം വീണ്ടെടുത്തു. എ.ഡി. 915–ൽ വാൻ തടാകത്തിലെ (ഇന്ന് ടർക്കിയിൽ) അഘ്തമാർ ദ്വീപിൽ പ്രസിദ്ധമായ ഒരു കത്തീഡ്രൽ സ്ഥാപിച്ചു. 927–ൽ കാതോലിക്കേറ്റിന്റെ ആസ്ഥാനം അങ്ങോട്ടു മാറ്റി. 947–ൽ അർകീന ആസ്ഥാനമായി. പുതിയ തലസ്ഥാനമായ അനി 992–ൽ സഭയുടെ ആസ്ഥാനമായിത്തീർന്നു. സെൽജക്ക് ആക്രമണത്തെ തുടർന്ന് 1045–ൽ ബാഗ്രറ്റൈഡ് രാജഭരണം അവസാനിച്ചു. 1064–ൽ തലസ്ഥാനമായ അനി ആക്രമിക്കപ്പെട്ടു. ഇതോടെ ഭൂരിഭാഗം അർമേനിയാക്കാരും സിലീഷ്യായിലേക്ക് (ഇപ്പോൾ ടർക്കിയുടെ ദക്ഷിണ മദ്ധ്യ പ്രദേശം) പലായനം ചെയ്തു. നേരത്തേ തന്നെ ഇവിടെ അനേകം അർമേനിയാക്കാർ വാസമുറപ്പിരുന്നു.

കാതോലിക്കേറ്റിന്റെ ആസ്ഥാനവും 1060–ൽ സിലിഷ്യാ (കിലിക്യാ) യിലേക്കു മാറ്റി. അവിടെ പല പട്ടണങ്ങ

ളിലും മാറിമാറി ആസ്ഥാനമുറപ്പിച്ചു. റൂബെൻ രാജകുമാരൻ 1080–ൽ സിലീഷ്യയെ ഒരു സ്വതന്ത്ര രാജ്യമായി പ്രഖ്യാപിച്ചു. ഒരു പുതിയ അർമേനിയാ രാജ്യം (ചെറിയ അർമേനിയാ) തന്നെ 1198–ൽ ഇവിടെ സ്ഥാപിച്ചു. കാതോലിക്കേറ്റിന്റെ ആസ്ഥാനം 150 വർഷമായി നിലനിന്നിരുന്ന ഹ്റോംക്ലായിൽ നിന്ന് 1293–ൽ സിലിഷ്യയുടെ തലസ്ഥാനമായ സിസ് (Sis) എന്ന സ്ഥലത്ത് സ്ഥാപിച്ചു. മാമെലൂക്കുകൾ 1375–ൽ ചെറിയ അർമേനിയാ (Lesser Armenia) രാജ്യം നശിപ്പിച്ചെങ്കിലും 1441 വരെയും സിസ് സഭാകേന്ദ്രമായി തുടർന്നു.

ഇതിനിടെ 1113–ൽ അഘ്തമാറിലെ ആർച്ച് ബിഷപ്പ് ദാവീദ് തൊർണികിയാൻ അർമേനിയൻ സഭയുടെ തലവനെന്ന് സ്വയം പ്രഖ്യാപിക്കുകയും 1114–ൽ കാതോലിക്കായാകുകയും ചെയ്തതോടെ അഘ്തമാറിൽ പുതിയയൊരു കാതോലിക്കേറ്റ് രൂപമെടുത്തു; 1895 വരെ (1915 വരെയും ?) ഇതു നിലനിന്നു. കച്ചഡോർ ആയിരുന്നു അവസാനത്തെ കാതോലിക്കാ. ഒന്നാം ലോകമഹായുദ്ധത്തിനു (1914) മുമ്പ് ഒരു ലക്ഷത്തോളം വിശ്വാസികളും ഇരുനൂറിൽ പരം പള്ളികളും ഈ കാതോലിക്കേറ്റിൽ ഉണ്ടായിരുന്നു. ഇതു കൂടാതെയും ഹ്രസ്വകാലത്തേക്ക് സഭയിൽ എതിർ കാതോലിക്കാമാരുണ്ടായിട്ടുണ്ട്.

15–ാം നൂറ്റാണ്ടിന്റെ ആരംഭകാലത്ത് സിലീഷ്യായിലെ സ്ഥിതി മോശമായിരുന്നപ്പോൾ മേജർ അർമേനിയാ പൊതുവെ ശാന്തമായിരുന്നു. വഗർഷപ്പാത്ത് (എച്ച്മിയാഡ്സിൻ) വീണ്ടും സഭയുടെ ആസ്ഥാനമാക്കുന്നതിന് 1441–ൽ അവിടെ കൂടിയ സുന്നഹദോസ് തീരുമാനിക്കുകയും കുറിയാക്കോസ് (സിറിയക്ക്) എന്ന സന്യാസിയെ കാതോലിക്കായാക്കുകയും ചെയ്തു. സിസിലെ ഗ്രിഗറി IX കാതോലിക്കാ (1439–46) ഈ നീക്കങ്ങളെ എതിർത്തില്ലെങ്കിലും സിസിലെ കാതോലിക്കേറ്റ് നിലനിർത്താൻതന്നെ തീരുമാനിച്ചു. ഈ കാതോലിക്കേറ്റ് ഇന്നും നിലനില്ക്കുന്നു. ഇരു കാതോലിക്കേറ്റുകളും സ്വതന്ത്രമായിരുന്നെങ്കിലും അർമേനിയായിലെ കാതോലിക്കേറ്റിന്റെ പ്രഥമസ്ഥാനം സിലീഷ്യായിലെ കാതോലിക്കേറ്റ് അംഗീകരിച്ചിരുന്നു. പൊതുവെ സഹകരണ മനോഭാവത്തോടെ പ്രവർത്തിച്ചു വന്ന ഈ കാതോലിക്കേറ്റുകൾ തമ്മിൽ എന്തെങ്കിലും തർക്കമുണ്ടായാൽ ചർച്ചകളിലൂടെ പരിഹരിച്ചിരുന്നു. ഫിലിപ്പ്, നാർസെസ് എന്നീ കാതോലിക്കാമാരുടെ കാലത്ത് ഇരു കാതോലിക്കേറ്റുകളിലെയും മേല്പട്ടക്കാർ 1652–ൽ ജറുസലേമിൽ കൂടി പരസ്പര ധാരണ വളർത്തുന്നതിന് ആവശ്യമായ തീരുമാനങ്ങളെടുത്തു. 20–ാം നൂറ്റാണ്ടിന്റെ ആരംഭത്തിൽ തുർക്കികൾ സിസ് നശിപ്പിച്ചതോടെ സിലിഷ്യൻ കാതോലിക്കേറ്റ് 1929 മാർച്ച് നാലിന് ലബാനോൻ തലസ്ഥാനമായ ബെയ്റൂട്ടിനടുത്തുള്ള ആന്റിലിയാസ് (Antelias) ആസ്ഥാനമാക്കി.

സുൽത്താൻ മുഹമ്മദ് രണ്ടാമൻ 1461–ൽ യൊവാക്കിം എന്ന അർമേനിയൻ മെത്രാനെ പാത്രിയർക്കീസായി അംഗീകരിച്ചതോടെ കോൺസ്റ്റാന്റീനോപ്പിളിലെ (ഇസ്റ്റാംബൂൾ) അർമേനിയൻ പാത്രിയർക്കേറ്റ് സ്ഥാപിതമായി. അങ്ങനെ 15–ാം നൂറ്റാണ്ടായപ്പോഴേക്കും അർമേനിയൻസഭ അഞ്ചു സഭാദ്ധ്യക്ഷന്മാരുടെ (അൽബേനിയൻ കാതോലിക്കാ കൂടാതെ മൂന്ന് കാതോലിക്കാമാരും രണ്ട് പാത്രിയർക്കീസുമാരും) കീഴിലായി. അഘ്തമാറിലെയും സിലീഷ്യായിലെയും കാതോലിക്കേറ്റുകൾ തുർക്കി രാജ്യാർത്തിക്കുള്ളിലായതു മുതൽ ഒന്നാം ലോകമഹായുദ്ധം (1914) വരെയുള്ള കാലത്ത് ഭരണകാര്യങ്ങളിൽ കോൺസ്റ്റാന്റീനോപ്പിളിലെ അർമേനിയൻ പാത്രിയർക്കേറ്റിന് വിധേയമായിരുന്നു.

സിലിഷ്യൻ പ്രവാസകാലത്തും (1160–1441) തുടർന്നും ബൈസന്റയിൻ സഭയുമായും റോമാസഭയുമായും അർമേനിയൻ സഭ പല ഐക്യ ചർച്ചകളും നടത്തിയിരുന്നു. പക്ഷേ കാര്യമായ ഫലമുണ്ടായില്ല. തുടർന്നുള്ള നൂറ്റാണ്ടുകളിൽ കുറെ അർമേനിയാക്കാർ റോമാസഭയിൽ ചേർന്നു. ഇവർക്കായി സിലീഷ്യായിലെ അർമേനിയൻ കത്തോലിക്കാ പാത്രിയർക്കേറ്റ് 1742–ൽ സ്ഥാപിച്ചു. 19–ാം നൂറ്റാണ്ടിൽ കുറെപ്പേർ പ്രൊട്ടസ്റ്റന്റ് സഭകളിൽ ചേർന്നു.

ഭാരതത്തിലും ഇറ്റലിയിലും മറ്റ് യൂറോപ്യൻ രാജ്യങ്ങളിലും 15,16 നൂറ്റാണ്ടുകളിൽ അർമേനിയാക്കാർ കുടിയേറി. 18–ാം നൂറ്റാണ്ടിന്റെ അവസാനം റഷ്യ, അർമേനിയൻ പ്രദേശം ആക്രമിച്ചു കീഴടക്കി. 1829–ൽ അർമേനിയാ രാജ്യം റഷ്യ, പേർഷ്യ, ടർക്കി എന്നീ രാജ്യങ്ങളിലായി വിഭജിക്കപ്പെട്ടു. 1918–ൽ റഷ്യയിലെ അർമേനിയാ സ്വതന്ത്രമായി. 1921–ൽ സോവിയറ്റ് യൂണിയന്റെ ഒരു റിപ്പബ്ലിക്കായി.

ടർക്കിയിലെ അർമേനിയാക്കാർ പല പ്രാവശ്യം കൂട്ടക്കൊലയ്ക്ക് ഇരയായി. 1894–95–ൽ മൂന്നു ലക്ഷം പേരും 1909–ൽ മുപ്പതിനായിരം പേരും വധിക്കപ്പെട്ടു. 15 ലക്ഷം അർമേനിയാക്കാരാണ് 1915–ൽ ഓട്ടോമൻ തുർക്കികളുടെ കൂട്ടക്കൊലയ്ക്കിരയായത്. അർമേനിയക്കാർക്ക് നിർമ്മൂലനാശം വരുത്തുകയായിരുന്ന ഈ കൂട്ടക്കൊലകളുടെ ലക്ഷ്യം. ഇതോടെ ലോകത്തിന്റെ വിവിധ ഭാഗങ്ങളിൽ അർമേനിയാക്കാർ കുടിയേറി.

സോവിയറ്റ് അർമേനിയായിൽ സഭ വലിയ പ്രശ്നങ്ങളില്ലാതെ കടന്നുപോയി. ഇക്കാലത്ത് അർമേനിയായ്ക്കു പുറത്തും സഭയ്ക്ക് വളർച്ചയുണ്ടായി. അർമേനിയായിൽ 1988 ലുണ്ടായ ഭൂകമ്പം വലിയ നാശനഷ്ടമുണ്ടാക്കി. സോവിയറ്റ് യൂണിയൻ തകർന്ന് 1991–ൽ അർമേനിയാ സ്വതന്ത്രമായതോടെ ഈ പുരാതന സഭ അതിന്റ ജന്മസ്ഥലത്ത് ഒരു നവോത്ഥാനത്തിന്റെ പാതയിലാണ്. പുതിയ ഭദ്രാസനങ്ങൾ, ഇടവകകൾ, സംഘടനകൾ, പ്രസിദ്ധീകരണങ്ങൾ എന്നിവയ്ക്കു തുടക്കം കുറിച്ചു. സ്കൂളുകളിൽ മത വിദ്യാഭ്യാസം നടപ്പാക്കി. എച്മിയാഡ്സിൻ, ബിഫ്കയാ (ലെബനോൻ), ജറുസലേം, ന്യൂയോർക്ക് എന്നീ സ്ഥലങ്ങളിലായി സഭയ്ക്ക് നാല് വൈദിക സെമിനാരികളുണ്ട്. വൈദികരുടെ കുറവും മറ്റ് മത വിഭാഗങ്ങളുടെ സ്വതന്ത്രമായ പ്രവർത്തനവുമാണ് ഇന്ന് സഭ നേരിടുന്ന പ്രശ്നങ്ങൾ.

ഭരണപരമായി സ്വതന്ത്രമാണെങ്കിലും ഇരു കാതോലിക്കേറ്റുകളും പൂർണ്ണസംസർഗത്തിലാണ്. ഇരു പാത്രിയർക്കേറ്റുകളും ആത്മീയകാര്യങ്ങളിൽ എച്ച്മിയാഡ്സിനിലെ കാതോലിക്കേറ്റിനെ ആശ്രയിക്കുന്നു. ചുരുക്കത്തിൽ മറ്റു മൂന്നു സഭാ കേന്ദ്രങ്ങളും എച്ച്മിയാഡ്സിനിലെ മാതൃസിംഹാസനവുമായി (Mother See of Holy

Etchmiadzin) സംസർഗത്തിലാണ്. ഇവിടത്തെ സുപ്രിം കാതോലിക്കോസ് 70 ലക്ഷത്തോളം വരുന്ന മുഴുവൻ അർമേനിയൻ ഓർത്തഡോക്സ്കാരുടെയും ആത്മീയതലവനായി അംഗീകരിക്കപ്പെടുന്നു. അർമേനിയായിലും പഴയ സോവിയറ്റ് റിപ്പബ്ളിക്കുകളിലും ലോകത്തിന്റെ വിവിധ ഭാഗങ്ങളിലുമുള്ള 60 ലക്ഷത്തിലധികം അർമേനിയാക്കാർ എച്ച്മിയാഡ്സിൻ കാതോലിക്കേറ്റിന്റെ നേരിട്ടുള്ള ഭരണത്തിൻകീഴിൽ വരും. കരേക്കിൻ II നർസിസിയാൻ ആണ് ഇപ്പോഴത്തെ സുപ്രിം കാതോലിക്കാ. അദ്ദേഹം 1999 ഒക്ടോബർ 27–ന് അർമേനിയായുടെ 132–ാമത്തെ കാതോലിക്കായായി തെരഞ്ഞെടുക്കപ്പെട്ടു; നവംബർ നാലിന് സ്ഥാനാരോഹണം ചെയ്തു. Supreme Patriarch Catholicos of all Armenians എന്നാണ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ സ്ഥാനപ്പേര്. മുൻഗാമി കരേക്കിൻ I സർക്കീസിയാൻ (1995–99) നേരത്തെ സിലീഷ്യായിലെ കാതോലിക്കായായിരുന്നു.

ആന്റിലിയാസ് ആസ്ഥാനമായുള്ള സിലീഷ്യൻ കാതോലിക്കേറ്റിൽ ലബാനോൻ, സിറിയാ സൈപ്രസ്, ഗ്രീസ്, ഇറാൻ തുടങ്ങിയ രാജ്യങ്ങളിലായി എട്ട് ലക്ഷത്തോളം അംഗങ്ങളുണ്ട്. ഇവിടത്തെ കാതോലിക്കായായിരുന്ന (1983–95) കരേക്കിൻ II സർക്കീസിയാൻ 1995 ഏപ്രിൽ ഒമ്പതിന് കരേക്കിൻ I എന്നപേരിൽ എച്ച്മിയാഡ്സിനിലെ സുപ്രിം കാതോലിക്കായായി. മുമ്പ് പാത്രിയർക്കീസുമാർ സുപ്രിം കാതോലിക്കാമാരായിട്ടുണ്ടെങ്കിലും സിലീഷ്യായിലെ കാതോലിക്കാ സുപ്രിം കാതോലിക്കായാകുന്നത് ആദ്യസംഭവമാണ്. അദ്ദേഹത്തെ തുടർന്ന് ആരാം I കെഷീഷിയാൻ 1995 ജൂലൈ ഒന്നിന് സിലീഷ്യായിലെ 45–ാമത്തെ കാതോലിക്കായായി. Catholicos of the Great House of Cilicia എന്ന സ്ഥാനപ്പേരുള്ള ഇദ്ദേഹം WCC സെൻട്രൽ കമ്മറ്റിയുടെ മോഡറേറ്ററായിരുന്നു. വടക്കേ അമേരിക്കയിലും ഗ്രീസിലും സിറിയായിലും മറ്റും ഇരു കാതോലിക്കേറ്റിലും ഉൾപ്പെട്ട സഭാംഗങ്ങളുണ്ട്. ഇരു കാതോലിക്കേറ്റിലെയും പ്രതിനിധികൾ 1997 ൽ എച്മിയാഡ്സിനിൽ കൂടി അർമേനിയൻ സഭയിൽ ഐക്യം ശക്തിപ്പെടുത്തുന്നതിന് ആവശ്യമായ നടപടികളെടുത്തു. ഇതിനുവേണ്ടി ഒരു പൊതു ഭരണഘടന ഉണ്ടാക്കുന്നതിനുള്ള ശ്രമം നടന്നുവരുന്നു.

ജറുസലേമിലെ അർമേനിയൻ പാത്രിയർക്കേറ്റിൽ ഇസ്രായേലിലും പലസ്തീനിലും ജോർദാനിലുമുള്ള പതിനായിരം സഭാംഗങ്ങളുണ്ട്. സെന്റ് ജയിംസ് മൊണാസ്ട്രിയാണ് ആസ്ഥാനം. അർമേനിയൻ സഭയുടെ വകയായുള്ള വിശുദ്ധസ്ഥലങ്ങളുടെ സംരക്ഷണം ഈ പാത്രിയർക്കേറ്റിനാണ്. 1990 മാർച്ച് 22–ന് ടോർക്കോം II മനൂഗിയാൻ ഇവിടുത്തെ 96–ാമത്തെ പാത്രിയർക്കീസായി. നമ്മുടെ കർത്താവിന്റെ സഹോദരനായ വി. യാക്കോബ് ശ്ളീഹായെ ജറുസലേമിലെ ഒന്നാമത്തെ മെത്രാനായി പരിഗണിക്കുന്നതുകൊണ്ട് Patriarch of the Apostolic Throne of St. James എന്നാണ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ ഔദ്യോഗിക സ്ഥാനനാമം. സാധാരണയായി Armenian Patriarch of Jerusalem എന്നറിയപ്പെടുന്നു.

കോൺസ്റ്റാന്റിനോപ്പിളിലെ (ഇസ്റ്റാംബൂൾ) അർമേനിയൻ പാത്രിയർക്കേറ്റിന് ടർക്കിയിൽ അവശേഷിക്കുന്ന അർമേനിയൻ സഭാംഗങ്ങളുടെമേൽ ഭരണാധികാരമുണ്ട്. ഇസ്റ്റാംബൂളിൽ 60000 പേരും അനറ്റോളിയായിൽ 10000 പേരും ഉൾപ്പെടെ 82000 പേരാണ് ഇന്നുള്ളത്. 1998–ൽ മെസ്രോബ് II മുതഫിയാൻ ഇവിടുത്തെ 84–ാമത്തെ പാത്രിയർക്കീസായി. Armenian Patriarch of Istanbul and all Turkey എന്നാണ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ സ്ഥാനപ്പേര്. 1914–ൽ 13.5 ലക്ഷം സഭാംഗങ്ങളും 12 അതിരൂപതകളും 27 രൂപതകളും 2900 ഇടവകകളും 1900 സ്കൂളുകളും ആറ് സന്യാസ സമൂഹങ്ങളും ഈ പാത്രിയർക്കേറ്റിൽ ഉണ്ടായിരുന്നു എന്നറിയുമ്പോൾ അർമേനിയൻ കൂട്ടക്കൊലയുടെ ഭീകരത വ്യക്തമാകും.

ബെയ്റൂട്ട് (ലെബനോൻ) ആസ്ഥാനമായുള്ള അർമേനിയൻ കത്തോലിക്കാ റീത്തിൽ രണ്ടരലക്ഷത്തോളം സഭാംഗങ്ങളുണ്ട്. സിലിഷ്യായിലെ അർമേനിയൻ കത്തോലിക്കാ പാത്രിയർക്കീസ് നർസെസ് ബെദ്രോസ് XIX ഈ വിഭാഗത്തിനു നേതൃത്വം നൽകുന്നു.

അർമേനിയൻ സഭയിൽ കാതോലിക്കായുടെ കീഴ്സ്ഥാനിയാണ് പാത്രിയർക്കീസ്. എച്ച്മിയാഡ്സിനിലെയും ആന്റിലിയാസിലെയും കാതോലിക്കാമാർക്കു മാത്രമേ മെത്രാന്മാരെ വാഴിക്കാനും മൂറോൻ കൂദാശ ചെയ്യാനും അധികാരമുള്ളു. ജറുസലേമിലെയും ഇസ്റ്റാംബുളിലെയും പാത്രിയർക്കീസുമാർ ഉൾഭരണ സ്വാതന്ത്ര്യമുള്ള ആർച്ച്ബിഷപ്പുമാരാണ്. കാതോലിക്കേറ്റിനൊപ്പം സ്ഥാനമില്ലെങ്കിലും പാത്രിയർക്കേറ്റുകൾ ചരിത്രപരമായി പ്രാധാന്യമുള്ള സഭാ കേന്ദ്രങ്ങളാണ്. ഈ പാത്രിയർക്കേറ്റുകളിലെ മെത്രാന്മാരെ എച്ച്മിയാഡ്സിനിലെ സുപ്രിം കാതോലിക്കായാണ് വാഴിക്കുന്നത്.

അർമേനിയൻ സഭയുടെ എല്ലാ മെത്രാന്മാരും ഭദ്രാസന അസംബ്ലികൾ തെരഞ്ഞെടുക്കുന്ന വൈദിക–അയ്മേനി പ്രതിനിധികളും ചേർന്ന നാഷണൽ എക്ലിസിയാസ്റ്റിക്കൽ അസംബ്ലിയാണ് എച്ച്മിയാഡ്സിനിലെ സുപ്രിം കാതോലിക്കോസിനെ തെരഞ്ഞെടുക്കുന്നത്. ഭദ്രാസനത്തിലെ വൈദികരും ഇടവക പ്രതിനിധികളും ചേർന്നതാണ് ഭദ്രാസന അസംബ്ലി. പന്ത്രണ്ട് മെത്രാന്മാർ ചേർന്നാണ് സുപ്രിം കാതോലിക്കോസിന്റെ സ്ഥാനാരോഹണം നിർവഹിക്കുന്നത്. മൂന്നിലൊരു ഭാഗം വൈദികരും മൂന്നിൽ രണ്ടു ഭാഗം അയ്മേനികളും അടങ്ങുന്ന ഇലക്ടോറൽ അസംബ്ലിയും മെത്രാന്മാരും ചേർന്നാണ് സിലീഷ്യൻ കാതോലിക്കോസിനെ തെരഞ്ഞെടുക്കുന്നത്. ഇതിൽ സുപ്രിം കാതോലിക്കേറ്റിന്റെ പ്രതിനിധികൾക്കും വോട്ടവകാശമുണ്ട്. (1995–ൽ ആകെ 185 പ്രതിനിധികളുണ്ടായിരുന്നു). ബിഷപ്പുമാരെ ഭരണ കാര്യങ്ങളിൽ സഹായിക്കാൻ വാർധാപെറ്റ് (Vardapet) എന്നറിയപ്പെടുന്ന സന്യാസി പട്ടക്കാർ (Archimandrite) ഉണ്ട്. ഇവരിൽ നിന്നാണ് ബിഷപ്പുമാരെ തെരഞ്ഞെടുക്കുന്നത്.

മലങ്കരസഭയുമായി വി. കുർബ്ബാനസംസർഗവും ഉറ്റബന്ധവും പുലർത്തുന്ന സഭയാണിത്. ആമീദിൽ (ടർക്കിയിലെ ഡയാർബക്കീർ) വച്ച് 1865 ഏപ്രിൽ 30–ന് പുലിക്കോട്ടിൽ തിരുമേനിയെ മേല്പട്ടക്കാരനായി വാഴിച്ചപ്പോൾ ഒരു അർമേനിയൻ മെത്രാൻ പരിശുദ്ധ ഇഗ്നാത്തിയോസ് യാക്കോബ് II പാത്രിയർക്കീസ് ബാവായോടൊപ്പം

സഹകാർമ്മികത്വം വഹിച്ചിരുന്നു. റമ്പാൻ ഫാ. സി.എം. തോമസ് (പിന്നീട് തോമ്മാ മാർ ദിവന്നാസിയോസ് മെത്രാപ്പോലീത്താ) എച്ച്മിയാഡ്സിനിലെ സുപ്രിം കാതോലിക്കായുടെ കല്പന പ്രകാരം 1938 മാർച്ച് മുതൽ ആറുമാസം ലണ്ടനിലെ സെന്റ് സർഗീസ് അർമേനിയൻ പള്ളിയുടെ വികാരിയായി പ്രവർത്തിച്ചിട്ടുണ്ട്. സുപ്രിം കാതോലിക്കാ വസ്കൻ I 1963 നവംബറിൽ മലങ്കര സഭ സന്ദർശിച്ചു. ദേവലോകം കാതോലിക്കേറ്റ് അരമന ഉദ്ഘാടനം ചെയ്തത് (1963 നവംബർ 19) ഇദ്ദേഹമാണ്. ജറുസലേമിലെ അർമേനിയൻ പാത്രിയർക്കീസ് യെഗീഷേ ഡർഡേറിയൻ ഇതോടൊപ്പവും 1972 ഡിസംബറിലും മലങ്കര സന്ദർശിച്ചു. 1976 സെപ്റ്റംബറിൽ പരിശുദ്ധ ബസേലിയോസ് മാർത്തോമ്മാ മാത്യൂസ് I കാതോലിക്കാ ബാവായും സംഘവും അർമേനിയാ സന്ദർശിച്ചു. അർമേനിയൻ സഭയുടെ വിശുദ്ധ മൂറോൻ കൂദാശയിൽ പരിശുദ്ധ ബാവാ സഹകാർമ്മികത്വം വഹിച്ചു. കരേക്കിൻ I സർക്കീസിയാൻ കാതോലിക്കായുടെ സ്ഥാനാരോഹണ ശുശ്രൂഷയിൽ സംബന്ധിക്കാൻ പരിശുദ്ധ ബസേലിയോസ് മാർത്തോമ്മാ മാത്യൂസ് II കാതോലിക്കാ ബാവാ 1995 ഏപ്രിൽ ആദ്യം അർമേനിയാ സന്ദർശിച്ചു. മലങ്കര സഭ സന്ദർശിക്കാനുള്ള തയ്യാറെടുപ്പുകൾ നടക്കുന്നതിനിടയിലാണ് 1999 ജൂൺ 29-ന് പരിശുദ്ധ കരേക്കിൻ I കാലം ചെയ്തത്.

അർമേനിയായുടെ ദേശീയ മതമായി ക്രൈസ്തവസഭ പ്രഖ്യാപിക്കപ്പെട്ടതിന്റെ 1700-ാം വാർഷിക ആഘോഷ പരിപാടികളിൽ (2001 സെപ്റ്റംബർ 21-24) പരിശുദ്ധ ബസേലിയോസ് മാർത്തോമ്മാ മാത്യൂസ് II കാതോലിക്കാ ബാവായുടെ നേതൃത്വത്തിലുള്ള ഒരു സംഘം സംബന്ധിച്ചു. ഇതോടൊപ്പം സ്വതന്ത്ര അർമേനിയായുടെ പത്താം വാർഷികവും ആഘോഷിച്ചു. ഈ പരിപാടിയോടനുബന്ധിച്ച് പരിശുദ്ധ ജോൺ പോൾ II മാർപാപ്പായും അർമേനിയ സന്ദർശിച്ചു (2001 സെപ്റ്റംബർ 25-27). ലെബനോനിൽ സിലീഷ്യൻ കാതോലിക്കേറ്റിന്റെ ആഭിമുഖ്യത്തിലും 1700-ാം വാർഷിക ആഘോഷ പരിപാടികൾ നടന്നു (2001 മേയ് 25-27). അർമേനിയൻ സഭയുടെ മറ്റ് കേന്ദ്രങ്ങളിലും ആഘോഷ പരിപാടികൾ നടന്നു.

അർമേനിയായും ഭാരതവും തമ്മിലുള്ള ബന്ധത്തിന് നൂറ്റാണ്ടുകളുടെ പഴക്കമുണ്ട്. ദക്ഷിണ ഇൻഡ്യയിലെ ആദ്യത്തെ അർമേനിയാക്കാരൻ ക്നായിതോമ്മായാണെന്നും അദ്ദേഹം എ.ഡി. 780-ൽ മലബാർ തീരത്ത് എത്തിയെന്നും മെസ്രോബ് ജേക്കബ് സേത് Armenians in India (1937) പേജ് 612-ൽ പറയുന്നു. ഏതായാലും 15-ാം നൂറ്റാണ്ടിനുശേഷം ആഗ്രാ, ഡൽഹി, സൂററ്റ്, ബോംബെ, മദ്രാസ്, ഗ്വാളിയർ, ലക്നോ, കൽക്കട്ട തുടങ്ങിയ പട്ടണങ്ങളിൽ അർമേനിയാക്കാർ വാസമുറപ്പിച്ചിരുന്നു. മുഖ്യമായും വാണിജ്യപരമായ ആവശ്യത്തിനാണ് അവർ ഇൻഡ്യയിലെത്തിയത്. മുഗൾ ചക്രവർത്തിയായ അക്ബറിന്റെ ഭാര്യമാരിലൊരാളായ മറിയം സമാനി ബീഗം ഒരു അർമേനിയൻ ക്രിസ്ത്യാനിയായിരുന്നത്രേ. അക്ബറിന്റെ കല്പന പ്രകാരമാണ് ആഗ്രായിൽ 1562-ൽ ഇൻഡ്യയിലെ ആദ്യത്തെ അർമേനിയൻ പള്ളി സ്ഥാപിച്ചത്. തുടർന്ന് മറ്റു പല പട്ടണങ്ങളിലും അർമേനിയൻ പള്ളികൾ സ്ഥാപിക്കപ്പെട്ടു. അമ്പത് വർഷം മുമ്പ് ഇസ്ഫഹാൻ (ഇറാൻ) ഭദ്രാസനത്തിലായിരുന്നു ഇൻഡ്യയിലെ അർമേനിയൻ സഭാംഗങ്ങൾ.

ഇന്ന് ഏകദേശം 150 അർമേനിയാക്കാർ മാത്രമേ ഇൻഡ്യയിലുള്ളൂ. മിക്കവരും ബ്രിട്ടനിലും ആസ്ട്രേലിയായിലും കുടിയേറി. കൽക്കട്ടായിൽ രണ്ടു പള്ളികളും ഒരു കോളജും ഒരു സ്കൂളുമുണ്ട്. 1724-ൽ സ്ഥാപിതമായ കൽക്കട്ടയിലെ ഹോളി നസറേത്ത് പള്ളിയുടെ ചുമതല ഒരു അർമേനിയൻ വൈദികൻ വഹിക്കുന്നു. മദ്രാസിലും (1772) ബോംബെയിലും (1796) ഓരോ പള്ളി നാമമാത്രമായിട്ടുണ്ട്. ചില പള്ളികൾ നമ്മുടെ സഭയ്ക്ക് വിട്ടുതന്നു. പല അർമേനിയക്കാരും നമ്മുടെ പള്ളികളിൽ സംബന്ധിച്ചുവരുന്നു. സിഡ്നി (ആസ്ട്രേലിയാ) ആർച്ച് ബിഷപ്പ് ആഗാൻ ബലിയോസിയാൻ ഇൻഡ്യയിലെ അർമേനിയൻ സഭാംഗങ്ങളുടെ ആത്മീയ ചുമതല വഹിക്കുന്നു.

സുറിയാനി, ജറുസലേം അംശങ്ങൾ അർമേനിയൻ ആരാധനാക്രമത്തിലുണ്ട്. അഞ്ച് മുതൽ ഏഴ് വരെയുള്ള നൂറ്റാണ്ട് കാലത്താണ് പ്രത്യേകമായ ഒരു അർമേനിയൻ ആരാധനാക്രമം രൂപമെടുക്കുന്നത്. തുടർന്ന് ബൈസന്റയിൻ സ്വാധീനവും പിൽക്കാലത്ത് ലത്തീൻ സ്വാധീനവും ഉണ്ടായിട്ടുണ്ട്. അർമേനിയൻ സഭയുടെ ആചാരങ്ങൾക്ക് പല പ്രത്യേകതകളുണ്ട്. വി. കുർബ്ബാനയിൽ പുളിപ്പില്ലാത്ത അപ്പം (പത്തീറ) ഉപയോഗിക്കുന്ന ഏക പൗരസ്ത്യ സഭയാണിത്. (റോമാ സഭ പത്തീറായാണ് ഉപയോഗിക്കുന്നത്). വി. കുർബ്ബാനയിൽ വെള്ളം ചേർക്കാതെ വീഞ്ഞ് ഉപയോഗിക്കുന്ന ഏക ക്രൈസ്തവസഭയും ഇതാണ്.

അർമേനിയൻ സഭ എ.ഡി. 582 ൽ പുതിയ കലണ്ടർ നടപ്പിലാക്കി. 1775 ൽ കലണ്ടർ പരിഷ്കരിച്ചു. എല്ലാ വർഷവും നിശ്ചിത തീയതികളിൽ വരുന്നതായി (Fixed Feasts) ഏഴ് പെരുന്നാളുകൾ (ജനുവരി 6, 13, ഫെബ്രുവരി 14, ഏപ്രിൽ 7, സെപ്റ്റംബർ 8, നവംബർ 21, ഡിസംബർ 9) മാത്രമേ അർമേനിയൻ സഭാ കലണ്ടറിലുള്ളൂ. യേശുക്രിസ്തുവുമായും പരിശുദ്ധ കന്യകമറിയാമുമായും ബന്ധപ്പെട്ട മറ്റ് പെരുന്നാളുകൾ നിശ്ചിത തീയതിയ്ക്ക് ഏറ്റവും അടുത്ത ഞായറാഴ്ചകളിൽ ആഘോഷിക്കുന്നു. ബുധനാഴ്ചയും വെള്ളിയാഴ്ചയും നോമ്പുദിവസങ്ങളാണ്. വിശുദ്ധന്മാരുടെ പെരുന്നാളുകൾ ഈ മൂന്ന് ദിവസങ്ങൾ (ഞായർ, ബുധൻ, വെള്ളി) ഒഴിവാക്കിയാണ് ആഘോഷിക്കുന്നത്. പൗരസ്ത്യ സുറിയാനി (കൽദായ) സഭാ കലണ്ടറിലൊഴികെ മറ്റെല്ലാ സഭാ കലണ്ടറിലുകളിലും ഈസ്റ്ററും അതിനോടനുബന്ധിച്ച പെരുന്നാളുകളും (Moveable Feasts) മാത്രമേ നിശ്ചിത തീയതികളിൽ വരാത്തതായിട്ടുള്ളൂ. അർമേനിയൻ സഭ പുരാതനമായ പതിവനുസരിച്ച് ക്രിസ്മസും ദനഹാ (എപ്പിഫനി) പെരുനാളും ഒരുമിച്ച് "തെയോഫനി" (Theophany) എന്ന പേരിൽ ജനുവരി ആറിന് ആഘോഷിക്കുന്നു. ക്രിസ്മസിന് ഇവർ വലിയ പ്രാധാന്യം കൊടുക്കുന്നില്ല. ജൂലിയൻ കലണ്ടർ (പഴയരീതി) സ്വീകരിക്കുന്ന വിശുദ്ധ നാടുകളിലും മറ്റും ജനുവരി 19-നാണ് ഈ ആഘോഷം. സുപ്രിം കാതോലിക്കാ ഗെവോർഗ് (ജോർജ്) V ന്റെ കാലത്ത് (1911 - 30) ജറുസലേം പാത്രിയർക്കേറ്റിലും ജോർജിയൻ-റഷ്യൻ ഭദ്രാസനങ്ങളിലും ഒഴികെ 1923 ൽ ഗ്രിഗോറിയൻ കലണ്ടർ (പുതിയ രീതി) സ്വീകരിച്ചു.

അർമേനിയൻ സഭ അനേകം തിരുശേഷിപ്പുകൾ സൂക്ഷിക്കുന്നു. യേശുക്രിസ്തുവിന്റെ വിലാവിൽ കുത്തിയ കുന്തമാണ് ഇവയിൽ പ്രധാനം. ഇത് വി. തദ്ദായി ശ്ളീഹാ കൊണ്ടുവന്നതാണെന്ന് വിശ്വസിക്കപ്പെടുന്നു. വി. ഗ്രീഗോറിയോസ് ലൂസാവൊറിച്ചിന്റെ വലതുകരത്തിന്റെ അസ്ഥിയാണ് മറ്റൊരു പ്രധാന തിരുശേഷിപ്പ്. വിശുദ്ധ മൂറോൻ കൂദാശാ വേളയിൽ മൂറോൻ വാഴ്ത്തുന്നതിന് സുപ്രീം കാതോലിക്കാ ഇവ രണ്ടും ഉപയോഗിക്കുന്നു.

യേശുക്രിസ്തുവിനെ തൂക്കിയ കുരിശിന്റെയും തലയിൽ വച്ച മുൾക്കിരീടത്തിന്റെയും അംശങ്ങളും നിസിബിസിലെ മാർ യാക്കോബിന് (+350) ലഭിച്ച നോഹയുടെ പെട്ടകത്തിന്റെ ചെറുകഷണവും സഭ സൂക്ഷിക്കുന്നുണ്ട്. വി. യൂഹാനോൻ മാംദാന, വി. സ്തേഫാനോസ് സഹദാ, വിശുദ്ധ ശ്ളീഹന്മാരായ അന്ത്രയോസ്, തോമസ്, തദ്ദായി, ബർത്തലോമിയോ എന്നിവരുടെ തിരുശേഷിപ്പുകളും അർമേനിയൻ സഭ സൂക്ഷിക്കുന്നു.